

” Артюшенко А. Адаптація майбутніх фахівців до міждисциплінарної підготовки як основа формування фахової мобільності. *Освіта. Інноватика. Практика*, 2023. Том 11, № 8. С. 7-12. <https://doi.org/10.31110/2616-650X-vol11i8-001>

Artiyushenko A. Adaptatsiia maibutnix fakhivtsiv do mizhdystsyplinarnoi pidhotovky yak osnova formuvannia fakhovoi mobilnosti [Adaptation of future specialists to interdisciplinary training as the basis of forming professional mobility]. *Osvita. Innovatyka. Praktyka – Education. Innovation. Practice*, 2023. Vol. 11, No 8. S. 7-12. <https://doi.org/10.31110/2616-650X-vol11i8-001>

УДК 378.015.3-044.332-057.87(045)

DOI: 10.31110/2616-650X-vol11i8-001

Андрій АРТЮШЕНКО

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, Україна

<https://orcid.org/0000-0002-2954-2714>

kudo-cherkasy@ukr.net

АДАПТАЦІЯ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ДО МІЖДИСЦИПЛІНАРНОЇ ПІДГОТОВКИ ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ ФАХОВОЇ МОБІЛЬНОСТІ

Анотація. У статті розглянуто перспективи реалізації системних змін у підготовці майбутніх фахівців в умовах динамічного інформаційно-освітнього середовища.

Наголошено на важливому значенні формування фахової мобільності майбутніх фахівців в умовах європейського освітнього простору, що відкриває нові можливості не тільки для здобуття освіти, а й для розвитку європейського ринку праці. Вказано на необхідності суттєвих трансформаційних змін в сучасній парадигмі вищої освіти. Висвітлено як суттєві переваги, так і проблеми, що виникають у процесі адаптації студентів до міждисциплінарної підготовки у закладах вищої освіти. Зауважено, що забезпечення міждисциплінарних зв'язків – одне з основних завдань сучасної системи навчання.

Наголошено, що найуспішнішими на ринку праці будуть фахівці, що здатні швидко адаптуватися до нових обставин, спроможні шукати і вдало реалізовувати нестандартні рішення та нести відповідальність за них. Акцентовано, що проблема адаптації є міждисциплінарною та займає важливе місце серед досліджень вітчизняних та зарубіжних науковців у закладах вищої освіти. Досліджено, що міждисциплінарність дозволяє підвищити навчальний процес на якісно новий рівень мислення та безпосередньо зумовлює кооперацію різних наукових областей, циркуляцію загальних понять для розуміння якогось явища. Зокрема, вказується, що міждисциплінарний підхід слід розуміти як спосіб взаємодії між науками, коли пізнання досягається лише при поєднанні зусиль окремих наук.

Проаналізовано фактори оптимізації процесу підготовки фахівців на основі комплексного бачення, підходу та вирішення складних проблем реальної дійсності, усвідомлення нових завдань у царині міждисциплінарності, які актуалізують адаптацію студентів до міждисциплінарної підготовки.

Ключові слова: адаптація студентів; адаптаційний процес; міждисциплінарна підготовка; міждисциплінарний підхід; фахова мобільність.

Andrii ARTIYUSHENKO

Bohdan Khmelnytsky National University at Cherkassy, Ukraine

<https://orcid.org/0000-0002-2954-2714>

kudo-cherkasy@ukr.net

ADAPTATION OF FUTURE SPECIALISTS TO INTERDISCIPLINARY TRAINING AS THE BASIS OF FORMING PROFESSIONAL MOBILITY

Abstract. The article focuses on the prospects of implementing systemic changes in the training of future specialists in the conditions of a dynamic informational and educational environment.

Special attention is focused on the importance of forming professional mobility of future specialists in the conditions of the European educational area, which opens new opportunities not only for obtaining an education, but also for the development of the European labour market. The need for significant transformational changes in the modern paradigm of higher education is indicated.

Both significant advantages and problems arising in the process of students' adaptation to interdisciplinary training in the institutions of higher education are highlighted. It is noted that ensuring interdisciplinary connections is one of the main tasks of the modern education system.

It is emphasized that the most successful specialists in the labour market will be those who are able to quickly adapt to new circumstances, to search for and successfully implement non-standard solutions and bear responsibility for them.

It is stressed that the problem of adaptation is interdisciplinary one and occupies an important place among the researches of domestic and foreign scientists. It has been found that interdisciplinarity allows raising the educational process to a qualitatively new level of thinking and directly determines the cooperation of various scientific fields, the circulation of common concepts for understanding a certain phenomenon.

It is indicated that the interdisciplinary approach should be understood as a way of interaction between sciences, when knowledge is achieved only by combining the efforts of individual sciences.

The factors of optimization of the process of training specialists based on a comprehensive vision, approach and solution of complex real-world problems, awareness of new tasks in the field of interdisciplinarity and understanding the reasons, circumstances, trends that actualize the adaptation of students to interdisciplinary training are analyzed.

Key words: future specialists; adaptation; adaptation process; interdisciplinary training; interdisciplinary approach; professional mobility.

Постановка проблеми. Сучасний світовий освітній простір постійно поповнюється новим змістом знань, новими кваліфікаційними ознаками. Вища школа України перебуває у стадії реформування. Динамізм сучасних перетворень зумовлює потребу у підготовці фахівців, спроможних аналізувати мінливі соціально-економічні тенденції, приймати та реалізовувати нестандартні рішення та мати відповідальність за них, усунути стереотипний підхід до проблемних ситуацій різнопрофільної професійної діяльності, готових до постійного розвитку й адаптації, а також гнучкої взаємодії з різними системами і суб'єктами, що передбачають визначення фахової мобільності як однієї з ключових характеристик майбутньої професійної діяльності. Саме тому, на думку науковців, у найближчій перспективі найуспішнішими на ринку праці будуть фахівці, які спроможні навчатися впродовж життя, вміють аналітично мислити, ставити твердження під сумнів і розглядати ситуації з різних сторін, працювати в команді та володіти іншими сучасними вміннями.

Згідно з баченням О. Тимченко, затребуваним стає фахівець, спроможний швидко і, що важливо, ефективно орієнтуватися у професійному середовищі, яке постійно трансформується, приймати кваліфіковані рішення, адаптуватися до нових умов та обставин. На думку автора, це провідні чинники успішної професійної самореалізації особистості [15].

Інтенсивний інформаційний розвиток сучасного суспільства, з точки зору Ю. Добровольського, В. Добровольського, О. Зарічанського, сприяє формуванню високих вимог до рівня професійної підготовки майбутніх фахівців, де визначальними характеристиками стають самостійність, нестандартність мислення, ефективність вирішення професійних і життєвих завдань, фахова мобільність, здатність бути суб'єктом професійного розвитку [3, с. 120].

Саме освіта, за визначенням О. Яненко може стати тим каналом, що забезпечуватиме соціально-педагогічну та професійну підготовку молоді людини до повноцінного життя в сучасному швидко змінюваному світі, так і передбачатиме розвиток фахових здібностей, особистісних рис, здатність ефективно використовувати систему узагальнених професійних прийомів для виконання професійних завдань, а також готовність переходити від одного виду діяльності до іншої [17].

Адаптація студентів є найважливішим етапом особистісного розвитку та професійного становлення майбутнього фахівця. За визначенням Н. Євтушенко, ефективність освітньої діяльності, подальша професійна мобільність випускників, їх конкурентоспроможність багато в чому залежить від того, наскільки успішно відбувається процес адаптації студентів. У сучасній педагогічній науці існує думка про те, що встановлення зв'язків між різними дисциплінами має особливе значення для підвищення фахової мобільності, ефективності засвоєння знань, а також загального інтелектуального розвитку студента [7, с. 205].

У сучасній парадигмі інноваційної освіти для ефективного забезпечення даної стратегії активно використовується адаптація студентів до міждисциплінарної підготовки. З точки зору С. Хоминець, тільки перетин знань з різних сфер може сприяти виходу за межі певної спеціальності, а майбутній фахівець у такому разі володітиме не тільки певним багажем знань, вмінь та навичок, а й міждисциплінарною професійною мобільністю [16, с. 206]. Тобто, у цьому контексті стає зрозумілим, що міждисциплінарність, як основа фахової мобільності є цікавою для нас, насамперед – як інструмент здобуття нового знання, а адаптація студентів до міждисциплінарного підходу – як спроможність і готовність майбутніх фахівців утворювати зв'язки-«мости» між конкретними і часто досить різними галузями знань [10].

Незважаючи на певний рівень вивченості теми нашого дослідження, проблема лишається актуальною і науково значимою, оскільки реалії сучасного життя постійно ставлять перед нами нові виклики, які доводиться вивчати кожного разу під новим кутом зору залежно від нових умов та ситуативних завдань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню сутності адаптації як міждисциплінарного поняття та його розвитку в сучасній науковій думці присвячували свої роботи такі вчені, як: І. Калайков, Л. Карпов, Л. Растрингін, В. Синенко, І. Тюкін, В. Терехов, Ю. Урманцев, Я. Ципкін та ін. Питання адаптації студентів і молодих фахівців також знайшло досить широке відображення а працях О. Мороз, І. Соколова, В. Штифурак та ін. Проблематика формування фахової мобільності особистості ґрунтовно представлена у дослідженнях таких відомих науковців, як Р. Бендікс, Т. Заславська, С. Ліпсет, Р. Ривкіна, Е. Саар, П. Сорокін, Г. Чередниченко, В. Шубкін та ін. Загальні засади професійної мобільності схарактеризовано в роботах В. Воронкової, І. Дичківської, Є. Іванченко, Е. Зеер, З. Курлянд, Е. Сайфутдинової; види мобільності проаналізовано в студіях А. Кибанової, М. Яценко та ін.

Погоджуючись, у цілому, з думкою фахівців, зазначимо, що різноманітність трендів, які є наявними зараз в освітньому просторі, переважно стосується методів формування фахової мобільності, особливостей структури професійної мобільності, сутності адаптації як міждисциплінарного поняття та ін. Водночас, проблема адаптації майбутніх фахівців до міждисциплінарної підготовки як основа формування їх фахової мобільності, досі не була об'єктом уваги дослідників.

Метою дослідження є розкриття сутнісних характеристик адаптації студентів до міждисциплінарної підготовки як основи формування фахової мобільності.

Методи дослідження. У процесі дослідження було застосовано методи вивчення, аналізу, та систематизації наукових джерел, законодавчих і нормативних документів для визначення стану розробленості зазначеної проблеми.

Виклад основного матеріалу дослідження. Міждисциплінарна інтеграція в установах вищої освіти, на думку О. Галюки може виступати важливою методологічною основою для впровадження ідей сталого розвитку у підготовку сучасних фахівців, оскільки проблеми сталого розвитку мають міждисциплінарний характер, а готовність випускника до їх вирішення базується на системному гуманітарному мисленні та досить розвиненій універсальній компетентності, що слугує інституційним фундаментом у формування фахової мобільності фахівця [1].

Л. Сушенцева обстоює думку, що саме міждисциплінарна підготовка стає логічним підґрунтям формування фахової мобільності майбутнього фахівця. Авторка зауважує, що міждисциплінарні зв'язки призводять до інтегрування предметних областей у системі навчання та створення єдиного освітнього простору, що має цілісний потенціал розвитку за допомогою використання інноваційних педагогічних та дидактичних методів, організаційних форм навчання та формування компетенцій [14].

Найважливішими характеристиками міждисциплінарної підготовки у закладах вищої освіти є: відкритий характер завдань, що прогнозує множинність підходів до їх вирішення, багатоваріативність відповідей та форм подання рішень; інтерактивна спрямованість завдань, що передбачає доцільність поєднання індивідуальних та колективних форм розроблення завдань; високий рівень навчальної комунікації та активності студентів.

Досліджуючи питання адаптації студентів у закладах вищої освіти В. Семиченко, Л. Зданевич стверджують, що одним із шляхів розв'язання проблеми адаптації студентів до міждисциплінарної підготовки в сучасних умовах, є формування у майбутніх фахівців професійної мобільності, як здатності адекватно й швидко реагувати на ситуацію, що складається на ринку праці ще під час навчання у виші [13, с. 13]. Автори обстоюють думку, що формування фахової мобільності у студентів є невід'ємною якістю, яка гарантує швидку соціальну та професійну адаптацію людини в суспільстві і характеризується як здатність і готовність особистості досить швидко і успішно опанувати нові технології, набувати знання і вміння, що бракують, що забезпечують ефективність нової професійної діяльності [13, с. 16-17]. Фахова мобільність може бути властивістю освітніх технологій, які забезпечують гнучку та швидку взаємодію між усіма учасниками навчального процесу.

У цих умовах величезного значення набуває адаптація студентів до міждисциплінарної інтеграції, яка будучи методологією освіти, по-перше, змінює зміст навчання, робить його більш насиченим та цілісним, по-друге, передбачає впровадження у навчальний процес сучасних інформаційних технологій, по-третє, активізує пізнавальну діяльність майбутніх фахівців, генерує інтегроване професійне мислення, а також стає підґрунтям у формування фахової мобільності та її структурних компонентів.

На думку науковця С. Гончаренка міждисциплінарні зв'язки, що реалізуються через взаємне узгодження навчальних програм, відображають комплексний підхід до навчання, формують конкретні знання та включають їх в оперування загальнонауковими пізнавальними методами, такими як абстрагування, моделювання, аналогія, узагальнення тощо, а також «створюють умови для формування цілісного наукового світогляду, конкретизують і узагальнюють комплексну систему знань» [2].

Можна сказати, що адаптація студентів до міждисциплінарної підготовки є необхідною властивістю освітньої програми будь-якого освітнього спрямування, а фахова мобільність загалом є невід'ємною якістю професійної підготовки майбутнього фахівця. Важливо звернути увагу на розвиток особистості студента-майбутнього фахівця, здатного адаптивно реагувати на мінливі умови освітнього середовища, спроможного до мобільного взаємодії з соціокультурним та професійним середовищем, готовим до реалізації будь-якої форми професійної мобільності.

Нам імпонує визначення Т. Прохоренко, яка розглядає фахову мобільність, як системну якість фахівця, що містить низку знань, умінь, здібностей, особистих якостей, ціннісних орієнтацій, що виявляються у внутрішній свободі, вмінні відкинути стереотипи та нестандартно аналізувати й бачити ситуацію, творчо та креативно її вирішувати [12, с. 170]. Т. Докучина зауважує, що креативність та гнучкість поглядів є значущими якостями фахівця спеціальної освіти, що забезпечують можливість бути мобільним у професії, швидко вирішувати нестандартні ситуації, визначати раціональні шляхи досягнення мети [4, с. 88]. Авторка акцентує, що вивчення фахової мобільності у педагогіці відрізняється від інших наук, зокрема тим, що основний акцент робиться не на зміні професії чи місця роботи в освітній галузі, а на здатності фахівця адаптуватись до нових умов, здійснити особистісний розвиток для ефективної професійної реалізації [4, с. 89].

Як зазначає Л. Пріма, це обумовлено багатофункціональністю та гнучкістю педагогічної професії. Вчена виділяє різні можливості реалізації мобільності у педагогічній діяльності, акцентуючи на тому, що особливості професії педагога передбачають часту зміну видів роботи [11, с. 131]. Варто відзначити, що підготовка майбутніх фахівців до професійної діяльності є також багатофункціональною та крім загальноосвітніх функцій містить й специфічні, що значно розширює можливості прояву фахової мобільності.

Ми погоджуємось з Н. Дячок, що фахова мобільність є постійною якістю сучасного фахівця, яка сприяє особистісно-професійному зростанню, підвищенню кваліфікації, безперервному саморозвитку та самоосвіті в умовах постійних змін [5, с. 73].

Поняття «мобільність» має міждисциплінарну спрямованість, при цьому основне значення визначається терміном «рухливість», відповідно, мобільний спеціаліст – це людина рухлива, здатна швидко виконувати певні завдання, а професійно мобільний фахівець – це людина, яка володіє якостями маневреного в професійній діяльності фахівця [6].

Внаслідок цього, система підготовки у закладах вищої освіти стає сьогодні соціокультурним механізмом впливу на розвиток особистості та якості отриманих результатів, в якому одним із найважливіших стає формування професійно мобільної особи, здатної до максимальної реалізації свого потенціалу.

За визначенням Ю. Клименко [8] фахова мобільність розуміється як внутрішнє самовдосконалення особи, засноване на стабільних цінностях і потребі в саморозвитку, є ознакою її внутрішньої свободи. Автор вважає, що мобільність є інтегративною якістю особистості, що характеризує її здатність швидко змінювати свій статус чи положення в соціальному, культурному або професійному середовищі під впливом мінливих ситуацій та обставин діяльності суб'єктів (об'єктів) взаємодії.

Крім того, можна говорити про низку напрямів, що домінують у ставленнях до цього питання практиків-освітян. Зауважимо, що в структурі фахової мобільності науковці визначають такі складові: активність, яка розуміється як готовність до діяльності (О. Ареф'єв, Л. Нічуговська); адаптивність, що розуміється як здатність пристосовуватися до мінливих умов діяльності, готовність змінити своє життя і діяльність (Л. Амірова, Л. Нічуговська); комунікативність – здатність і готовність встановлювати нові зв'язки та контакти з суб'єктами освітньої діяльності (В. Ясенко); компетентність – здатність орієнтуватися в професії, готовність до продовження навчання, самонавчання, саморозвитку, самоосвіти (Л. Амірова, Л. Горюнова) [9].

Загалом, фахова мобільність педагога – це вимога часу, саме вона визначається середовищем, яке створюється та формується залежно від суб'єкт-суб'єктного взаємодії, цілей діяльності суб'єктів, якостей фахівця.

Тому, однією з найважливіших компетенцій майбутнього фахівця має бути фахова мобільність, яка полягає у готовності до пошуку та використанні нової інформації, як у соціальному житті, так і в професійному середовищі, у відповідальності за справу, за свою внутрішню незалежність у майбутній професійній діяльності. Реалізація цього завдання можлива завдяки формуванню у майбутнього фахівця професійної потреби до мобільності через проектування інваріантних технологій, оволодіння як новим, так і оновленим змістом освіти, здатністю швидко опановувати нові види діяльності.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження та його результати підтверджують справедливості думки про те, що адаптація студентів до міждисциплінарної підготовки явище багатобічне, різнопланове, динамічне, але все ж таки має свою кінцеву мету – забезпечити цілісність навчального процесу.

Процес адаптації студентів до міждисциплінарної підготовки як основи формування фахової мобільності відбувається поступово та послідовно.

Фахова мобільність є фундаментом ефективності реагування особистості на різні проблемні (кризові) ситуації, що неодмінно виникають в освітньому середовищі. Ключовими аспектами фахової мобільності майбутніх фахівців є особистісний потенціал студента, його складові, що лежать в основі дієвого перетворення себе в цьому світі та забезпечує фахівцю готовність до змін не тільки професійного, а й особистого життя, а також сприяє розвитку творчого ставлення до професійної діяльності, до саморозвитку, ефективного вирішення професійних і життєвих проблем з багатоаспектними факторами вибору.

Фахова мобільність майбутніх спеціалістів – це механізм адаптації, що дозволяє студенту керувати ресурсами суб'єктності та професійною поведінкою. Проблема фахової мобільності – це проблема розвитку структури цінностей та ціннісних орієнтацій, конфліктів між новими трендами та традиційними підходами, а також шляхами їх подолання.

Фактори, що впливають на оптимізацію процесу адаптації майбутніх фахівців у царині міждисциплінарності відбуваються за умови:

- побудови процесу професійної підготовки на основі принципу одночасного розвитку фахової та особистісної мобільності студента;
- використання інноваційних технологій у напрямку індивідуалізації та підтримки самостійності та гнучкості у виборі власної фахової позиції;
- розширення змісту навчальних дисциплін за рахунок уявлення про мобільність у сфері освіти;
- поглибленні міждисциплінарності в конструюванні змісту навчального процесу відповідно до сучасних вимог;
- освітній процес, спрямований на формування міжпредметних, універсальних компетенцій та особистого розвитку студентів;
- застосуванні отриманих знань та перенесенні ідей і методів з однієї науки в іншу;
- взаємодії різних галузей наукового знання у вивченні одного й того ж об'єкта, при зосередженні на власному предметі.

Суспільству потрібні професійно мобільні фахівці, здатні відповідально і творчо працювати в рамках обраної професії, які прагнуть підвищувати свій професійний рівень. Адаптація студентів до міждисциплінарної підготовки є необхідною властивістю освітньої програми будь-якого освітнього спрямування, а фахова мобільність загалом є невід'ємною складовою професійної підготовки майбутнього фахівця.

Список використаних джерел

1. Галука О. С. Соціальна мобільність педагога: сутність та зміст поняття. *Педагогічний процес: теорія і практика*. 2019. №3. С.29-36. URL: <http://pntp.kubg.edu.ua/images/2019/1-2/29-36.pdf>.
2. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. К.: Либідь, 1997. 376 с. 210.
3. Добровольський Ю., Добровольський В., Зарічанський О. Особливості структури професійної мобільності викладача вищого військового навчального закладу. *Військова освіта: збірник наукових праць*. Нац. ун-т оборони України ім. І. Черняхівського; Київ, 2020. № 1 (41). С. 117-126.
4. Докучина Т. О. Професійна мобільність фахівців спеціальної освіти у контексті міждисциплінарного дискурсу. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2022. Вип. 1. С. 86-89.
5. Дячок Н. В. Професійна мобільність як показник якості педагогічної освіти. *Педагогічна освіта: Теорія і практика. Психологія. Педагогіка*. 2020. Випуск 33. С. 70–75.
6. Дячок Н. В. Формування професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов в освітньому середовищі університету: дис. ... канд. пед. наук. ун-т ім. Бориса Грінченка. Київ. 2019. 268 с.
7. Євтушенко Н. І. Інтеграція іноземних мов за професійним спрямуванням із дисциплінами гуманітарного циклу. *Педагогіка вищої та середньої школи*. 2013. Вип. 38, С. 205-208.
8. Клименко Ю. А. Професійна мобільність майбутніх учителів у країнах Євросоюзу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук. Умань, 2011. 20 с.
9. Латуша Н. В. Професійна мобільність як чинник професійної успішності молодого фахівця URL: <https://int-konf.org/uk/2015/suchasna-nauka-v-merezhi-internet-16-18-02-2015/1002-latusha-n-v-profesijna-mobilnist-yak-chinnik-profesijnoi-uspishnosti-molodogo-fakhivtsya>
10. Освітологія: фахова підготовка: навч.-метод. посіб. за ред. В.О. Огнев'юка; авт. кол.: В. О. Огнев'юк, С. О. Сисоєва, О. О. Драч, К. О. Линьов та ін. К.: ВП «Едельвейс», 2014. 612 с.
11. Пріма Р. М. Професійна мобільність фахівця як наукова проблема. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*. 2008. № 1. С. 127-132.
12. Прохоренко Т. Г. Професійна мобільність як фактор професійної успішності. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2007. Випуск 4 (35). С. 167–174.
13. Семиченко В. А., Зданевич Л. В. Системно-структурний підхід до процесу адаптації студентів. Проблеми адаптації студентів до навчання за умов фахової ступеневої підготовки: збірник тез за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції. Хмельницький. 2002. С. 12–20.
14. Сушенцева Л. Професійна мобільність педагога як умова його конкурентоздатності на сучасному ринку освітніх послуг *Молодь і ринок*. 2016. № 5. С. 6-12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir_2016_5_3.
15. Тимченко О. В. Професійна мобільність – один із критеріїв якісної підготовки майбутніх педагогів. URL: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=5935.
16. Хоминець, С. І. Методи формування професійної мобільності майбутнього педагога у вищій школі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*. Ужгород: Говерла, 2020. Вип. 2 (47). С. 204-208.
17. Яненко О. А. Формування професійної мобільності майбутнього педагога-музиканта URL: <http://old.pinchukfund.org/storage/students/.../784.do>.

References

1. Haliuka O. S. Sotsialna mobilnist pedahoha: sutnist ta zmist poniattia. *Pedahohichniy protses: teoriia i praktyka*. 2019. №3. S.29-36. URL: <http://pntp.kubg.edu.ua/images/2019/1-2/29-36.pdf>.
2. Honcharenko S. U. Ukrainskyi pedahohichniy slovnyk. K.: Lybid, 1997. 376 s. 210.
3. Dobrovolskyi Yu., Dobrovolskyi V., Zarichanskyi O. Osoblyvosti struktury profesiinoi mobilnosti vykladacha vyshchoho viiskovoho navchalnoho zakladu. *Viiskova osvita: zbirnyk naukovykh prats. Nats. un-t obrony Ukrainy im. I. Cherniakhovskoho*; Kyiv, 2020. № 1 (41). S. 117-126.

4. Dokuchyna T. O. Profesiina mobilnosti fakhivtsiv spetsialnoi osvity u konteksti mizhdystsyplinarnoho diskursu. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriya: «Pedahohika. Sotsialna robota». 2022. Vyp. 1. S. 86-89.
5. Diachok N. V. Profesiina mobilnist yak pokaznyk yakosti pedahohichnoi osvity. Pedahohichna osvita: Teoriia i praktyka. Psykholohiia. Pedahohika. 2020. Vypusk 33. S. 70–75.
6. Diachok N. V. Formuvannia profesiinoi mobilnosti maibutnykh uchyteliv inozemnykh mov v osvitnomu seredovyschi universytetu: dys. ... kand. ped. nauk. un-t im. Borysa Hrinchenka. Kyiv. 2019. 268 s.
7. Ievtushenko N. I. Intehratsiia inozemnykh mov za profesiinym spriamuvanniam iz dystsypliny humanitarnoho tsykladu. Pedahohika vyshchoi ta serednoi shkoly. 2013. Vyp. 38, S. 205-208.
8. Klymenko Yu. A. Profesiina mobilnist maibutnykh uchyteliv u krainakh Yevrosoiuzu : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ped. nauk. Uman, 2011. 20 s.
9. Latusha N. V. Profesiina mobilnist yak chynnyk profesiinoi uspishnosti molodoho fakhivtsia URL: <https://int-konf.org/uk/2015/suchasna-nauka-v-merezhi-internet-16-18-02-2015/1002-latusha-n-v-profesijna-mobilnist-yak-chinnik-profesijnogi-uspishnosti-molodogo-fakhivtsya>
10. Osvitolohiia: fakhova pidhotovka: navch.-metod. posib. za red. V.O. Ohneviuka; avt. kol.: V. O. Ohneviuk, S. O. Sysoieva, O. O. Drach, K. O. Lynov ta in. K.: VP «Edelveis», 2014. 612 s.
11. Prima R. M. Profesiina mobilnist fakhivtsia yak naukova problema. Pedahohika, psykholohiia ta medyko-biolohichni problemy fizychnoho vykhovannia i sportu. 2008. № 1. S. 127-132.
12. Prokhorenko T. H. Profesiina mobilnist yak faktor profesiinoi uspishnosti. Visnyk Natsionalnogo universytetu «Iurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho». 2007. Vypusk 4 (35). S. 167–174.
13. Semychenko V. A., Zdanevych L. V. Systemno-strukturnyi pidkhid do protsesu adaptatsii studentiv. Problemy adaptatsii studentiv do navchannia za umov fakhovoi stupenevoi pidhotovky: zbirnyk tez za materialamy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii. Khmelnytskyi. 2002. S. 12–20.
14. Sushentseva L. Profesiina mobilnist pedahoha yak umova yoho konkurentozdatnosti na suchasnomu rynku osvitnykh posluh Molod i rynek. 2016. No 5. S. 6-12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir_2016_5_3.
15. Tymchenko O. V. Profesiina mobilnist – odyz iz kryteriiv yakisnoi pidhotovky maibutnykh pedahohiv. URL: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=5935.
16. Khomynets, S. I. Metody formuvannia profesiinoi mobilnosti maibutnoho pedahoha u vyshchii shkoli. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnogo universytetu. Seriya: «Pedahohika. Sotsialna robota». Uzhhorod: Hoverla, 2020. Vyp. 2 (47). S. 204-208.
17. Ianenko O. A. Formuvannia profesiinoi mobilnosti maibutnoho pedahoha-muzykanta URL: <http://old.pinchukfund.org/storage/students/.../784.do>.